

विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर (एम. ए) तह चौथो सत्रको (५७७)

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

लेखनाथ खनाल

क्याम्पस क्रमाङ्क १०/०७४

त्रि.वि. दर्ता नं ६-३-२८-९३-२०१६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०७६

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागको एम.ए. चौथो सत्रका विद्यार्थी लेखनाथ खनालले **विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रम साथ तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

उपप्रा. डा. अशोक थापा

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको शैक्षिक सत्र २०७३/७४ का छात्र लेखनाथ खनालले स्नातकोत्तर (एम. ए) तह चौथो सत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको *विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व* शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिद्वारा आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा. डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे (विभागीय प्रमुख)	.....
२.	उपप्रा. डा. अशोक थापा (शोधनिर्देशक)	.....
३.	सहप्रा. डा. नारायणप्रसाद गड्तौला (बाह्य परीक्षक)	.....

मिति : २०७६/११/१५

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मैले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको (५७७) पत्रको प्रयोजनका लागि श्रद्धेय गुरु उप.प्रा. डा. अशोक थापाको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधकार्यका सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्याहरूको समाधान गर्न आफ्नो व्यस्त र अमूल्य समयको वास्ता नगरी उत्साहपूर्वक आवश्यक सहयोग, सुझाव र प्रेरणा दिई मार्गनिर्देशन गर्नु हुने शोधनिर्देशक गुरुमा सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर दिनु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागाध्यक्ष प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे एवम् विभागका अन्य गुरुहरूप्रति म कृतज्ञ छु । प्रस्तुत शोधपत्र सम्पन्न गर्नका लागि आवश्यक सामग्री एवम् जानकारी प्रदान गर्न हुने शोधनायकका छोरा विमल, कमल र निर्मलप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । इज्जत र प्रतिष्ठा कमाउन जीवनमा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने अती दिँदै मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुर्याउनु हुने पूजनीय बुबा सोमनाथ खनाल, आमा डिल्लीमायाँ खनालप्रति सधैंभरि ऋणी रहनेछु । मलाई शैक्षिक प्रगतिका लागि शुभेक्षा प्रकट गर्ने भाइ नवीन, बहिनीहरू बविता, गीता र कमलाप्रति आभारी छु ।

शोधकार्य गर्नका निम्ति विविध पक्षबाट सल्लाह, सुझाव, सहयोग गर्नुहुने डा. रजनी ढकाल, उप. प्रा. राजीन पनेरु, भाइ दीपक, मित्र प्रवेग, दामोदर, घनश्याम तथा सम्पूर्ण साथीहरूलाई धन्यवाद दिन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई तयार गरी प्राविधिक सहयोग गर्ने न्यू प्रकृति फोटोकपीका भाइ लक्ष्मण खत्रीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०७४/०७५

रोल नं. : १०

त्रिवि दर्ता नं. ६-३-२८-९३-२०१६

.....

लेखनाथ खनाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.८ शोधविधि	५
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद

विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी र व्यक्तित्व

२.१ विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी	६
२.१.१ जन्म र जन्मस्थान	६
२.१.२ बाल्यकाल	६
२.१.३ शिक्षादीक्षा	६

२.१.४ विवाह र सन्तान	७
२.१.५ जीवन सङ्घर्ष	७
२.१.६ सङ्घसंस्थागत आवद्धता	८
२.१.७ बानी, व्यवहार र रुचि	१०
२.१.८ सुख दुःखका क्षण	१०
२.१.९ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव तथा प्रकाशित कृति	११
२.१.१० आर्थिक अवस्था	११
२.१.११ साहित्यसम्बन्धी दृष्टिकोण	१२
२.१.१२ पेसागत संलग्नता	१३
२.१.१३ भ्रमण	१४
२.१.१४ सम्मान तथा पुरस्कार	१४
२.१.१५ मृत्यु	१४
२.१.१६ निष्कर्ष	१६
२.२ विष्णुभक्त फुयाँलको व्यक्तित्व	१७
२.२.१ पृष्ठभूमि	१७
२.२.२ व्यक्तित्वका विविध पाटाहरू	१८
२.२.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व	१८
२.२.२.२ साहित्यिक व्यक्तित्व	१८
२.२.२.३ साहित्येतर व्यक्तित्व	१९
२.३ विष्णुभक्त फुयाँलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वबीचको अन्तःसम्बन्ध	२१

२.४ विष्णुभक्त फुयाँलको साहित्ययात्रा/नाट्ययात्रा	२३
२.४.१ विष्णुभक्त फुयाँलको लेखनयात्राको चरण विभाजन	२३
२.४.२ निष्कर्ष	२५

तेस्रो परिच्छेद

विष्णुभक्त फुयाँलका नाट्यकृतिहरूको विश्लेषण

३.१ विषयपरिचय	२६
३.२ 'बाध्यता' नाटकसङ्ग्रहका नाटकहरूको विश्लेषण	२६-४९
३.२.१ कृतिगत सन्दर्भ	
३.२.२ 'बाध्यता' नाटकको विश्लेषण	
३.२.२.१ कथानक	
३.२.२.२ पात्र/चरित्र	
३.२.२.३ परिवेश	
३.२.२.४ दृश्यविधान	
३.२.२.५ उद्देश्यविधान	
३.२.२.६ भाषाशैली	
३.२.२.७ शीर्षक सार्थकता	
३.३ 'सहिदको सपना' नाटकसङ्ग्रहको विश्लेषण	५२-१०४
३.३.१ कृतिगत सन्दर्भ	
३.३.२ कथानक	

३.३.३ पात्र/चरित्र	
३.३.४ परिवेशविधान	
३.३.५ उद्देश्यविधान	
३.३.६ भाषाशैली	
३.४ 'सहिदको सपना' नाटकसङ्ग्रहको शीर्षक सार्थकता	
३.५ निष्कर्ष	१०७

चौथो परिच्छेद

विष्णुभक्त फुयाँलका नाटकमा रङ्गमञ्चीय शिल्पविधान

४.१ विषयपरिचय	१०८
४.२ रङ्गमञ्चीय शिल्प विश्लेषण	१०८
४.३ निष्कर्ष	१२३

पाँचौँ परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश	१२५
५.२ निष्कर्ष	१२६
सन्दर्भ सामग्रीसूची	१३४